

УДК 364.3-057.16(497.1)"1922/1939"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2023.1.rad.39-67>

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 8. 6. 2022.

Прихваћен/Accepted: 23. 3. 2023.

Јелена РАДОВИЋ-СТОЈАНОВИЋ

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

jelena.rs@kpu.edu.rs

Ивана КРСТИЋ МИСТРИЦЕЛОВИЋ

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

ivana.km@kpu.edu.rs

Обавезно социјално осигурање радника у југословенској краљевини 1922–1939.

Апстракт: У раду је анализирано спровођење радничког осигурања у југословенској краљевини од 1922. до 1939. године. Закон о осигурању радника из 1922. године предвидео је осигурање за случај болести, несреће, изнемоглости, старости, смрти, као и за случај незапослености. Сва лица која стално или привремено дају своју телесну или умну радну снагу под најам су, према Закону, морала бити осигурана без обзира на пол, доба живота и држављанство. На основу поређења броја радника обухваћених законском обавезом осигурања и броја стварно осигураних радника, може се оценити реалан домаћај Закона о осигурању радника.

Кључне речи: Закон о осигурању радника, социјално осигурање, југословенска краљевина

У областима које су 1918. ушле у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца постојале су мање или веће разлике у законским решењима радничког осигурања, док у Црној Гори таква врста осигурања уопште није била законски регулисана. Тако се радничко осигурање најпре јавило у Словенији и Далмацији, применом аустријских закона којима је регулисан положај радника у појединим занимањима (1852. шумских радника, 1854. рудара, 1862. трговачких помоћника) и помоћног особља у

занатским радњама и индустријским предузећима (Општи обртни ред из 1859, међан 1883, 1885. и 1907).¹ Осигурање за случај болести је спровођено кроз разне болесничке благајне, које је могло формирати свако предузеће с преко сто запослених.² Осигурање за случај несреће је организовано по привредним гранама и њиме су били обухваћени занатски, трговачки, индустријски, рударски, топионичарски и железнички радници од 1887/1888, а од 1913. и морнари.³ Рудари и топионичари су од 1854. били обавезно осигурани у болести и старости код *братимских* (или *братинских*) каса.⁴ Железничари су од 1844. имали пензионо осигурање, а од 1869. и осигурање у болести код Болничког фонда Дирекције државних железница у Љубљани. Осигурање у случају изнемоглости, старости и смрти имали су од 1906. и чиновници.⁵

У Хрватској и Славонији, Банату, Бачкој и Барањи важило је мађарско радничко законодавство. Обавезно осигурање у болести су по Законском чланку XIV из 1891. имали сви радници, изузев чиновника у државним, муниципалним, општинским и закладним предузећима с обезбеђеним примањима за најмање 20 недеља од почетка болести.⁶

1 France Kresal, „Pregled razvoja delavsko zaštitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji med obema vojnama“, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 1–2/1968, 108–110.

2 Принос су плаћали послодавци ($\frac{1}{2}$) и радници ($\frac{2}{3}$, али само до 3% зараде). Оболели радници имали су потпору у висини 60% просечне зараде најдуже 20 недеља, а породица умрлог радника посмртнину од 20 просечних надница. Радован Матјашић, „Социјално осигурање у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца“, *Социјални препорукај: Службени орган Министарства социјалне политике*, бр. 1, јануар 1921, 4–5.

3 Приносе и трошкове осигурања у несрећним случајевима сносили су послодавци.

4 France Kresal, „Začetki in razvoj delavskega zavarovanja v Sloveniji med obema vojnama“, *Zgodovinski časopis* 3–4/1970, 213.

5 Пензионо осигурање вршио је Централни завод у Бечу преко покрајинских уреда у Трсту и Грацу и месних осигуравајућих установа. Висина пензије зависила је од платног разреда и дужине радног стажа осигураника (тј. дужине улагања) и износила је највише 75% од осигуране суме. Приносе за пензионо осигурање плаћали су послодавци по $\frac{1}{2}$ или $\frac{1}{3}$ (зависно од платног разреда осигураника) и чиновници. Kresal, „Začetki in razvoj“, 216–217.

6 Осигурање су спроводиле самоуправне болесничке благајне у које су улагали и послодавци ($\frac{1}{2}$) и радници ($\frac{2}{3}$, али не више од 3% наднице). Болесни радници имали су бесплатну лекарску помоћ, лекове, разна помагала, хранарину (у случају неспособности за рад дуже од три дана у износу до $\frac{1}{2}$ просечне наднице осигураника најдуже 20 недеља) и посмртнину (породица умрлог добијала је 20-оструки износ његове наднице). Milan Smrekar, *Ugarsko-hrvatski obrtni zakon (Zak. članak XVII: 1884) sa svim naknadnim i nanj odnosećimi se propisi*, (Zagreb: Kr. Sveuč. Knjižara Franje Supića, 1892), 344–388.

Обавезно осигурање у несрећним случајевима су на основу Законског чланка XIX из 1907. имали сви радници без обзира на висину зараде, осим оних којима на раду не прети никаква опасност.⁷ Посебно осигурање у случају болести, смрти или инвалидности, у Хрватској су имали рударски у својим *братовиштинама* и намештеници државних фабрика дувана у посебним фабричким благајнама.⁸ На основу закона из 1898. и 1899. извесно обезбеђење имали су и пољопривредни радници у Банату, Бачкој и Барањи.⁹

У Босни и Херцеговини осигурање радника започело је стварањем тзв. братимских каса у рудницима, од 1883. централизованих у Земаљској братимској благајни. Потом настају болесничке и потпорне благајне при државним фабрикама дувана и у појединим грађевинским и железничким предузећима.¹⁰ Закон о осигурању радника у болести из 1909. увео је обавезно осигурање занатских, трговинских и индустријских радника и чиновника с годишњим приходом до 3.000 круна.¹¹ Према Наредби Земаљске владе из 1911, власници већих фабрика и извођачи већих радова били су обавезни осигурати раднике за случај несреће код приватних осигуравајућих друштава. Осигурање у старости и изнемоглости имали

7 Трошкове осигурања сносио је у целини послодавац. Унесрећени радник је имао бесплатно лечење и хранарину сразмерно умањеној радној способности (до 60% његове годишње зараде), а породица умрлог посмртнину. Земаљске благајне у Будимпешти и у Загребу спроводиле су осигурање преко окружних, подузетничких и приватних друштвених благајни. Земаљска благајна у Загребу ће 1922. прерасти у Средишњи уред за осигурање радника. Milan Glaser, *Socijalno osiguranje u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, Središnji ured za osiguranje radnika u Zagrebu 1922–1926*, (Zagreb: SUZOR, 1928), 9.

8 Намештеници у државним фабрикама дувана су имали и мале пензије у старости. Ivan Kovačević, *Ekonomski položaj radničke klase u Hrvatskoj i Slavoniji 1867–1914*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, NIP export-press, 1972), 147–152.

9 Законски чланак II из 1898. о регулисању правних односа између земљопоседника и пољопривредних радника и Законски чланак XIII из 1899. о предузимачима пољопривредних радова и о пољопривредним помоћним радницима. Plija Perić, *Jugoslovensko socijalno zakonodavstvo. Priručnik za socijalnu službu*, (Beograd: Centralni odbor za posredovanje rada, 1931), 112–115.

10 Pijas Hadžibegović, „Socijalna zaštita radnika u Bosni i Hercegovini do 1906. godine“, *Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine* 16/1965, 244–252.

11 Приносе осигурања плаћали су послодавци ($\frac{1}{2}$) и радници ($\frac{2}{3}$, а највише до 3% обезбеђене зараде). Обојени радници имали су бесплатну лекарску помоћ, лекове, помагала и хранарину у износу од 60% обезбеђене зараде најдуже 20 недеља. Савез болесничких благајни у Сарајеву спроводио је осигурање преко среских, пословних, друштвених и рударских болесничких благајни под надзором политичке власти. Glaser, „Socijalno osiguranje“, 9–10.

су рудари код Земаљске братимске благајне и железничари код Дирекције државних железница у Сарајеву.¹²

У Србији је Законом о радњама из 1910.¹³ прописано обавезно осигурање радника у случају болести и несреће и добровољно осигурање за случај изнемоглости, старости и смрти, које је могло постати обавезно одлуком заинтересованих комора или на захтев већине радника једне привредне гране, а по одобрењу министра народне привреде.¹⁴ Рудари су имали обавезно осигурање за случај болести, несреће и повреде на раду код месних братимских каса и пензионо осигурање код Централне братимске касе, на основу Рударског закона из 1866.¹⁵ Железничари су, према Закону о уређењу Дирекције српских државних железница из 1892, имали помоћни и пензиони фонд у које су улагали само радници.¹⁶ Радници појединих приватних предузећа имали су осигурање у случају болести код њихових фондова и осигурање за случај несреће код приватних осигуравајућих установа.¹⁷ Како до почетка раздобља ратова одредбе Закона о радњама које су се тичале осигурања нису спроведене, број осигураних радника у Србији био је веома мали.¹⁸

12 Матјашевић, „Социјално осигурање“, 10.

13 За раднике су сматрани запослени у приватним трговачким, занатским и индустријским радњама, општинским, окружним и државним предузећима, али не и послуга и пољопривредни радници. *Српске новине*, бр. 140, 29. 6. 1910.

14 Осигурање су биле дужне да спроводе месне задруге удружене у Земаљски савез задруга за обезбеђење радника. Принос за осигурање радника у случају болести, изнемоглости, старости и смрти плаћали су у једнаким деловима послодавци и радници, а за осигурање од повреда и несрећа само послодавци. Држава је била у обавези да дотира фондове са 100.000 динара годишње. Оболели и унесрећени радници имали су бесплатно лечење, лекове и новчану помоћ сразмерну неспособности за рад, а породица умрлог посмртнину (у износу месечне обезбеђене зараде умрлог) и одређени део пензије коју би имао осигураник. Тома Milenković, „Privremeno radničko zakonodavstvo u Jugoslaviji (od kraja prvog svetskog rata do donošenja Vidovdanskog ustava)“, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 11/1981, 124.

15 Даница Милић, „Рударски закон из 1866. године и стање у рудницима у другој половини XIX века“, *Штрајкови рудара Србије*, приредили М. Туртић, С. Пауновић, Н. Крајчић и др., (Београд: Рад, 1967), 47–50.

16 Држава је дотирала пензиони фонд с 25.000 динара годишње. Драгиша Лапчевић, *Положај железничара*, (Вуковар: Савез транспортних и саобраћајних радника, 1919), 18.

17 Оснивање Одељења за осигурање живота од пожара Београдске задруге 1897. имало је и национални значај, јер су до тада послове осигурања у Србији вршила само страна осигуравајућа друштва. В. у: Vesna Aleksić, „Beogradsko zadruga i njena uloga u privrednom razvoju Srbije krajem XIX i početkom XX veka“, *Bankarstvo* 6/2012, 120.

18 Триша Кацлеровић, *Радничко законодавство у Србији пре Првог светског рата*, (Београд: Народна књига, 1952), 39–66.

Током Првог светског рата прописи о осигурању радника нису примењивани, иако су формално остали на снази. Революционарно расположење радништва непосредно по завршетку рата и потреба да се новостворена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и у међународној јавности афирмише као социјална држава, изискивали су предузимање мера којима би се положај радника побољшао. То је подразумевало и рад на унапређењу осигурања радника, осавремењавањем и унификацијом постојећих прописа. Основа закона о осигурању радника, израђена почетком јануара 1919, предвиђала је обавезно осигурање радника за случајеве болести и несреће и сукцесивно увођење осталих видова осигурања на принципима централизма и паритетног учешћа радника и послодаваца у приносима, управи и судовима осигурања.¹⁹ Супротстављеност ставова послодаваца и радника осујетила је озакоњење Основе.²⁰ Тиме је увођење радничког осигурања у Србији и Црној Гори одлагано све док потреба доношења Устава није наметнула усвајање Уредбе о уређењу осигурања радника за случајеве болести и несреће.²¹ У међувремену се прешло на парцијални рад. До усвајања јединственог Закона о осигурању радника 1922, Министарство социјалне политике и надлежни покрајински органи донели су бројне прописе којима су решавана поједина питања осигурања радника.²²

19 Архив Југославије (АЈ), фонд 65, Министарство трговине и индустрије, 45–246, Акт Министарства социјалне политике од 5. маја 1919. и одговор Министарства трговине и индустрије од 10. маја 1919.

20 Иако је обавеза осигурања сведена на случај болести и несреће, послодавци су одбијали увођење чак и тако непотпуног осигурања радника у Србији и Црној Гори. *Годишњак о раду МСП у год. 1918–1921*, I, (Београд: Министарство социјалне политике, 1922), 209–210. Реакција радника је изостала, јер су сматрали да је Основа непотпуна и конзервативна. „Пројекат за осигурање радника“, *Radničke novine*, бр. 117, 17. 5. 1919.

21 Донета је 27. јуна 1921, дан уочи гласања о Уставу. *Службене новине*, бр. 184, 20. 8. 1921. Одељак о социјално-економским правима унет је у владин нацрт устава накнадно, залагањем комуниста, социјалиста, Земљорадничке странке и Југословенског клуба. В.: Srđan Milošević, „Land Property Regime According to the Vidovdan Constitution and the Agrarian Question in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes“, *Токови историје* 3/2021, 15.

22 Наредбама Покрајинске владе, у Словенији су основани Привремени уред за осигурање радника у несрећним случајевима, Савез болесничких благајни, Привремени општи пензиони завод за приватне чиновнике и Покрајински пензиони фонд за рударе, железничаре и чиновнике. *Урадни лист*, 12. 12. 1918; 15. 1. 1919; 18. 9. 1919. У Далмацији су осигурање радника у болести спроводиле Окружна благајна у Сплиту и седам среских благајни. Vilim Helebrant, „Osiguranje radnika u Kraljevini“, *Almanah Kraljevine SHS za god. 1921–1922*, III-7.с, 202. Радници су на бившој аустријској територији имали и осигурање у несрећним случајевима. Уредба о привременом уређењу

Обавеза осигурања и гране осигурања

Закон о осигурању радника од 14. маја 1922.²³ регулише осигурање радника за случај болести, за случај несреће, за случај изнемоглости, старости и смрти, док за осигурање за случај беспослице предвиђа да ће се уредити касније. Примена Закона о осигурању радника, којим је на јединствен начин уређено до тада разнолико радничко осигурање у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, имала је почети 1. јула 1922. Законом је извршена централизација осигурања: све постојеће благајне и заводи за потпору или осигурање радника који су пословали до ступања на снагу Закона (изузев братимских каса за осигурање рудара) постали су месни органи Средишњег уреда за осигурање радника (СУЗОР), са седиштем у

пензионог осигурања намештеника на бившој аустријској територији од 27. јуна 1921, којом је осигурање приватних намештеника за случај изнемоглости, старости и смрти прописано и даље као обавезно у Словенији и Далмацији, а као добровољно у осталим покрајинама, постала је на основу чл. 130 Устава уз извесне измене Закон о пензионом осигурању намештеника за Словеначку и Далмацију 12. маја 1922. *Службене новине*, бр. 160, 21. 7. 1921; бр. 125, 10. 6. 1922. Осигурање је вршио Покојински завод за намештенце в Љубљани, чији је рад био регулисан Законом о покрајинском покојинском складу за Словенију од 19. фебруара 1922. *Службене новине*, бр. 142, 30. 6. 1922. У Хрватској су Наредбом повереника за социјалну скрб од 9. новембра 1918. функције укинутог Земаљског уреда за осигурање радника пренете на Повереништво за социјалну политику и Земаљску болесничку благајну у Загребу, којој су подређене болесничке благајне фабрика дувана и благајна намештеника на железници до тада осигураних у будимпештанској благајни. Наредбом Земаљске владе у Сарајеву од 29. новембра 1918. и Уредбом Министарства социјалне политике од 11. октобра 1920, осигурањем су обухваћени сви радници и чиновници, а Наредбом Земаљске владе од 30. новембра 1920. обавезним осигурањем у болести обухваћена је и кућна послуга. Ibrahim Karabegović, „Radničko socijalno osiguranje u Bosni i Hercegovini 1919–1941.”, *Prilozi* 27/1991, 81. У Банату, Бачкој и Барањи су ранији законски прописи о осигурању радника остали у важности, с тим што су до коначног међународног решења статуса БББ наредбе мађарске владе издате после 25. новембра 1918. биле „обавезне и извршне тек по одобрењу Народне управе“. *Званичне новине за Банат, Бачку и Барању*, бр. 6, 26. 2. 1919. Осигурање су спроводиле Земаљска благајна за потпомагање радника у болести и осигурање у незгодама у Сомбору, окружене болесничке благајне и Обласна дирекција државних железница у Суботици. *Almanah Kraljevine SHS za god. 1921–1922*, III-7.с, 203. У Београду је крајем 1920. основан Окружни уред за осигурање радника, код кога је у децембру 1922. било „осигурано у свему 38 218 чланова, од тога 33 699 мушких и 4 519 женских лица.“ Milan Glaser, „Socijalno osiguranje. Ulomci iz rasprave Socijalno osiguranje odštampane u knjizi Dr Andrije Štampara: Socijalna medicina“, *Radnička zaštita, socijalno politička revija, Službeni glasnik Središnjeg ureda za osiguranje radnika* 3–4/1925, 67.

23 *Службене новине*, бр. 117, 30. 5. 1922.

Загребу, као јединог носиоца осигурања. Ступањем на снагу овог Закона престали су важити покрајински прописи о осигурању радника.

Основна начела Закона о осигурању радника била су „најшира обавеза осигурања и потпуна унификација обавезе осигурања за све врсте осигурања. Централизација осигурања у једном заводу и спровођење осигурања по месним органима, који су према потреби организовани на подручју целе државе. Самоуправа завода на основу паритетног заступања послодаваца и намештеника у свим самоуправним органима завода. Решавање спорова пред судовима радничког осигурања.“²⁴ Законодавац је у 24 главе прописао ко је дужан осигурати се, утврдио основу за одмеравање приноса и потпора, одредио износ приноса за поједине гране осигурања, врсте потпора на које осигураници имају право, износ потпора, ренти и помоћи које се примају, прописао хигијенске и техничке мере за заштиту живота и здравља радника и предупређење несрећних случајева, устројство обавезног осигурања, рад установа осигурања, рад органа самоуправе установа осигурања (скупштина, равнатељство, управни одбор), спровођење државног надзора над извођењем осигурања и сва друга питања од значаја за спровођење осигурања.

Према чл. 3 Закона, „Сва лица, која на подручју Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца стално или привремено а на основу ма каквог радног односа дају своју телесну или умну радну снагу под најам, осигурана су без обзира на пол, доба живота и држављанство одредбама овог закона.“ По овом Закону, из обавезног осигурања били су изузети пољопривредни радници и слуге у пољопривредном раду, лица у казним заводима и поправилиштима, као и лица запослена „пригодно и нестално у пословима кућанства“ (надничари за обрађивање башта, чишћење стана, резање дрва, прање рубља итд.).²⁵ Особље државних саобраћајних установа такође је било изузето из законског осигурања, под условом да му споразумном наредбом министара саобраћаја и социјалне политике

24 Glaser, „Socijalno osiguranje“, 65–73.

25 Закон је предвидео да ће обавезно осигурање сталних пољопривредних радника и кућне послуге бити регулисано у року од годину дана од његовог ступања на снагу, а да ће се до тада обавезно осигурати само они радници пољопривредних предузећа који подлежу опасности од несреће од парног котла или погона. То, међутим, није учињено ни у предвиђеном року, нити у годинама које су уследиле, што је утицало да проценат осигураних радника остане релативно мали током посматраног периода у којем је у структури становништва доминирало сељаштво. Jelena Rafailović, „Economic Structure of the Population in the Kingdom of SCS“, *Токови историје* 3/2019, 98.

буду пружене најмање исте помоћи које уживају намештеници по Закону о осигурању радника.²⁶ Нису били дужни осигурати се по Закону о осигурању радника ни државни, као ни намештеници јавних железничарских и бродарских саобраћајних предузећа, уколико су на основу службених прописа имали припадности у случају болести и остваривали право на пензију.²⁷

У циљу утврђивања висине приноса и потпора у осигурању, Законом су радници према висини дневне зараде разврстани у 17 надничних разреда.²⁸ Основица за одмеравање приноса и потпора у осигурању била је обезбеђена надница сваког надничног разреда, односно најнижа надница појединих надничних разреда. Према чл. 23 Закона, принос за осигурање у болести није могао бити недељно мањи од 24% ни већи од 42% обезбеђене наднице. Висину приноса у законском оквиру „одређивала је Главна скупштина СУЗОР-а тајним гласањем са двотрећинском већином присутних чланова, уз одобрење Министарства социјалне политике и народног здравља.“²⁹ Приноси за осигурање за случај изнемоглости, старости и смрти износили су према чл. 27 Закона 18% обезбеђене наднице. Приноси за осигурање у несрећним случајевима имали су се плаћати према обезбеђеној надници и постотку опасности у који је по-сао увршћен, а на основу приносне тарифе.³⁰ Сви приноси су се имали

26 Наредба о осигурању државног саобраћајног особља за случај болести и несреће донета је 30. маја 1922. *Службене новине*, бр. 170А, 4. 8. 1922.

27 Закон о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда од 31. јуна 1923. регулисао је њихове припадности. *Службене новине*, бр. 199, 1. 9. 1923. Наредбом о ослобођењу од обавеза осигурања државних службеника грађанског реда од 18. фебруара 1925. прецизирано је да се то ослобођење не односи на државно саобраћајно особље, као ни на контрактуалне раднике тј. раднике по уговору и дневничаре. *Службене новине*, бр. 51, 7. 3. 1925.

28 Први разред обухватао је раднике са зарадама до 2,50 динара, други од 2,50 до 3 динара, трећи од 3 до 3,60 динара, итд. У 16. разреду били су радници са зарадама од 34 до 40 динара, а у последњем они који су зарађивали 40 и више динара дневно. Наредбом министра социјалне политике од 6. децембра 1927. број надничних разреда је смањен на 12. *Службене новине*, бр. 288, 20. 12. 1927.

29 Прва приносна стопа износила је 36% код окружних уреда за осигурање у Београду, Дубровнику и Сплиту, а 30% код свих осталих. „Ова приносна стопа износила је у времену од 1. јануара 1923. до 30. јуна 1928. године код свих месних органа 36%, а касније, у периоду до 1937. у неким мјесним органима износила је 39 односно 42%.“ Karabegović, „Radničko socijalno osiguranje“, 87.

30 Приносна тарифа (процент обезбеђене наднице) за осигурање радника у несрећним случајевима била је према Наредби министра социјалне политике од 3. јуна 1922. о провођењу осигурања по Закону о осигурању радника 8%, затим је на предлог

плаћати надлежном окружном уреду за осигурање радника. Послодавац је био дужан да уплати принос у року од месец дана од доспећа, на основу платежног налога окружног уреда. Приносе осигурања за случај болести и за случај изнемоглости, старости и смрти плаћали су у једнаким деловима послодавци и радници (дуговани износ радника одбијао му се од зараде), а приносе осигурања у несрећним случајевима само послодавци. Разврставање послова у разреде опасности и одређивање постотака опасности било је у надлежности СУЗОР-а.³¹

Оболели осигураници су за време док траје болест, а најдуже 26 недеља, имали право на ове потпоре: бесплатну лекарску помоћ, лекове, купање, лековите воде, помоћне справе (наочаре, штаке...) и хранарину (ако је болест скопчана с неспособношћу за рад, у износу од 2/3 обезбеђене наднице дневно). Осигуране породице су имале право на *примаљску* (бабичку) помоћ, лечење и потпору у износу од 3/4 обезбеђене наднице, два месеца пре и два месеца после порођаја, потпору за опрему за дете, као и потпору за период дојења са 1/2 обезбеђене наднице у трајању од 20 недеља по престанку потпоре за породице. Чланови породице који су живели у истом домаћинству с осигураником, а нису привређивали, такође су имали право на бесплатно лечење, лекове, потребне справе, односно право на потребну примаљску помоћ, лечење и потпору за породице.

Циљ осигурања за случај изнемоглости, старости и смрти био је да се омогући давање трајних ренти радницима (инвалидских и старосних), а у случају смрти да се породица осигураника помогне давањем ренти деци (дечије ренте) и најнужније помоћи удовици и сродницима (посмртнина). Услов за стицање права на ренте и потпоре у овој грани осигурања било је навршење рока чекања, који је према чл. 65 Закона износио: за ренте за случај изнемоглости плаћених 200 недеља приноса, за ренте за случај старости плаћених 500 недеља приноса, а за ренте за случај смрти плаћених 100 недеља приноса. Право на инвалидску ренту (ренту за случај изнемоглости) је, без обзира на године, имао трајно изнемогао осигураник ако изнемоглост није била последица несреће на послу,

СУЗОР-а Наредбом истог министра од 20. новембра 1922. смањена на 6%. Наредбом министра социјалне политике од 18. фебруара 1925. снижена је на 5%, да би Наредбом од 4. маја 1927. била поново повећана на 6%. *Службене новине*, бр. 130, 16. 6. 1922; бр. 269, 30. 11. 1922; бр. 51, 7. 3. 1925; бр. 103, 11. 5. 1927.

31 Наредба министра социјалне политике о установљењу таблице опасности за осигурање у несрећним случајевима и о поступку код увршења послова у разреде и постотке опасности од 21. јуна 1922. *Службене новине*, бр. 167, 31. 7. 1922.

те је осигураник већ стекао ренту за случај несреће.³² Законом је одређена годишња инвалидска рента: ако су приноси уплаћивани мање од 500 недеља, на име инвалиднине добијао се осмоструки износ просечног годишњег уплаћеног приноса, док је за уплаћених бар 500 недеља приноса инвалидска, односно старосна рента, износила дванаестоструки износ просечног годишњег приноса. Старосна рента припадала је осигуранику навршењем 70. године живота и без доказа о изнемоглости. У случају смрти осигураника или уживаоца ренте, његова породица имала је право на тзв. погребнину (тридесетоструки износ последње обезбеђене наднице умрлог, тј. 30% од последње ренте уживаоца), дечију ренту (у износу од $\frac{1}{4}$ родитељске годишње ренте) и удовичку потпору (у износу од $\frac{1}{4}$ мужевљеве ренте у периоду од три године).

У случају несреће на раду осигураник је имао право на бесплатну лекарску помоћ, лекове и помоћне справе за лечење, право на хранарину до свршетка лечења, а највише десет недеља, као и право на ренту за несрећни случај док траје неспособност за рад или умањење способности за рад. Рентом за потпуну неспособност за рад била је обезбеђена годишња зарада осигураника, док је за умањење радне способности веће од 10% износ ренте био сразмеран изгубљеној радној способности. Ако би осигураник умро услед несрећног случаја, издавале су се још и погребнина и годишња рента породици. Удовичка рента износила је $\frac{1}{3}$ обезбеђене зараде осигураника умрлог услед несрећног случаја, а дечја рента $\frac{1}{4}$ обезбеђене годишње зараде умрлог осигураног родитеља (исплаћивала се до навршене 16. године).

Устројство социјалног осигурања

Носилац осигурања у целој држави је према Закону о осигурању радника био СУЗОР са седиштем у Загребу. СУЗОР је према чл. 122 Закона имао да врши послове осигурања, односно да: одређује приносе за осигурање, води рачуна о раду својих ординација, болница и лечилишта, ствара *причуве* (резерве) за осигурање у болести и несрећним случајевима, спроводи осигурање у болести и несрећним случајевима, ствара

32 Према чл. 66 Закона о осигурању радника изнемогло је било лице које због болести, старости или других мана није било у стању „радом према својим снагама и способностима, а с обзиром на наобразбу и досадашње звање своје, зарадити ни трећину онога, што најамним радом зарађују телесно и душевно здрава лица исте врсти а сличне наобразбе у истом крају.“

резерве и спроводи осигурање за случај изнемоглости, старости и смрти, наплаћује своја потраживања преко својих органа и доноси све одлуке ради спровођења постојећих закона у вези са заштитом живота и здравља намештеника, као и све одлуке неопходне за спровођење Закона о осигурању радника.

Окружни уреди за осигурање радника били су месни органи СУЗОР-а. Најпре их је било 24, да би реорганизацијом осигурања крајем 1931. њихов број био смањен на 13. Њихови задаци су, према чл. 139 Закона, били да: обављају месне послове осигурања, посредују у осигурању у случају болести, несрећног случаја, изнемоглости, старости и смрти, контролишу послодавце (у плаћању приноса осигурања, пријављивању радника и несрећних случајева), контролишу спровођење одлука СУЗОР-а и спроводе законска наређења у погледу заштите и здравља радника.

У време доношења Закона о осигурању радника, на подручју Краљевине СХС су већ постојале три приватно-друштвене благајне: Београдска трговачка омладина (основана 1880), Меркур у Загребу (основан 1904) и Трговско болничко ин подпорно друштво у Љубљани (основано 1835). Закон о осигурању радника је само за Меркур предвидео да ће наставити да ради као месни орган СУЗОР-а, а Београдска трговачка омладина и Трговско болничко ин подпорно друштво избегли су ликвидацију пошто им је право да наставе с осигурањем намештеника признато накнадно.³³

Спровођење осигурања започело је успешно, а број осигураника је из године у годину растао. У години доношења Закона о осигурању радника, код СУЗОР-а је било осигурано 369.648 радника.³⁴ СУЗОР је преко својих окружних уреда вршио осигурање на територији целе Краљевине. У првом периоду примене Закона, спроводило се само осигурање за

33 В. Наредбу министра социјалне политике од 3. јуна 1922. о спровођењу осигурања по Закону о осигурању радника и Финансијски закон за 1927/28. годину. *Службене новине*, бр. 130, 16. 6. 1922; бр. 73, 1. 4. 1927. Уп.: Roko Andričević, „Problem socijalnog osiguranja privatnih nameštenika“, *Socijalni arhiv, službeni organ Središnje uprave za posredovanje rada u Beogradu* 1–2/1937, 328–330.

34 Број осигураних чланова је стално растао, а СУЗОР је из године у годину бележио пословни вишак. Детаљан приказ развоја осигурања до 1931. в. код: Milan Glaser, „Socijalno osiguranje i revizija Zakona o osiguranju radnika“, *Radnička zaštita, socijalno politička revija, Službeni glasnik Središnjeg ureda za osiguranje radnika* 1/1931, 6–15. Чалић наводи да је код СУЗОР-а 1923. било осигурано 439.164, а 1931. 609.190 радника. Мари Жанин Чалић, *Социјална историја Србије 1815–1941, успорени напредак у индустријализацији*, (Београд: Clio, 2004), 221.

случај болести и несреће, јер је примена осигурања за случај изнемоглости, старости и смрти била одложена до 1925. Извршена је организација лекарске службе и отворане су амбуланте. Лекарска помоћ осигураницима пружала се у амбулантама или у приватним ординацијама лекара који су имали уговор са СУЗОР-ом.³⁵

У наредним годинама наставило се с правним нормирањем осигурања на основама Закона о осигурању радника. Наредбом министра социјалне политике од 30. маја 1922.³⁶ државно саобраћајно особље обухваћено је обавезним осигурањем за случај болести и несреће. Осигурање особља Дирекције државних железница, Дирекције за поморски саобраћај и Дирекције за речни саобраћај за случај болести вршио је Болеснички фонд за државно саобраћајно особље, а осигурање за случај несреће имало се спроводити на терет државног саобраћајног буџета. Осигурано државно саобраћајно особље је у случају болести имало право на лечење у јавним болницама, хранарину у износу од 70% зараде запосленог, у случају несреће право на лечење и новчану помоћ на терет државног саобраћајног буџета, а у случају смрти породица осигураника имала је право на помоћ.

Правилима Братимске благајне од 1. децембра 1924.³⁷ прописано је осигурање за случај болести, несреће, изнемоглости, старости и смрти радника и особља, као и њихових породица и сродника, у рударским предузећима која потпадају под Рударски закон. Осигурање су вршиле главне братимске благајне (са седиштима у Београду, Загребу, Љубљани, Сарајеву и Сплиту) и месне братимске благајне при предузећима. Братимска благајна имала је три одељка – Болесничку, Инвалидску и Пензиону благајну, које су биле под заједничком управом и чијом се имовином посебно руковало. Процент улога је, према текућим приликама,

35 До краја 1930. отворено је 156 амбуланти, 10 малих болница, 1 обданиште за лечење лакших случајева туберкулозе, четири станице за лечење озлеђених, три бањска лечилишта, четири опоравилишта и два санаторијума за туберкулозу. СУЗОР је 1930. за лечење осигураника имао око 1200 лекара, од чега 137 специјалиста и 100 зубара. Željko Hahn, „Zdravstvene ustanove Središnjeg ureda za osiguranje radnika“, *Radnička zaštita* 2/1931, 72–75.

36 *Службене новине*, бр. 170А, 4. 8. 1922. Ступањем на снагу ове Наредбе престале су с радом болесничке благајне за осигурање и потпору болесних железничара у Загребу, Суботици, Љубљани, Сплиту, Сарајеву и Београду, а основане су Обласне управе фондова при дирекцијама државних железница у Београду, Загребу, Љубљани, Суботици и Сарајеву.

37 *Службене новине*, бр. 21, 31. 1. 1925.

одређивала Главна скупштина братинске благајне, а у границама прописаним Правилима.³⁸ Код Главних братинских благајни на крају 1924. године било је осигурано 26.855 рударских радника.³⁹

Уредбом о организацији Дирекције речне пловидбе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 23. марта 1926.⁴⁰ за осигурање особља Дирекције у болести, старости, изнемоглости, онеспособљености и смрти, формиран су Пензиони фонд и Болеснички фонд. Правилницима које је донео министар саобраћаја 24. августа 1928, прописано је устројство ових фондова, њихови приноси и ренте.⁴¹ Код Болесничког фонда Дирекције речне пловидбе 1926. године било је осигурано 2.399 запослених.

Државни службеници грађанског реда (осим контрактуалних чиновника и дневничара) изузети су из обавезе осигурања по Закону о осигурању радника Наредбом министра социјалне политике од 18. фебруара 1925,⁴² јер су били обезбеђени на основу Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда од 31. јула 1923.⁴³ Пензије и отпремнине државних службеника грађанског реда и државних саобраћајних установа и отпуснине таквих службеника и контрактуалних чиновника и дневничара прецизније су регулисане Законом од 1. марта 1929.⁴⁴ Законом о пенсионом осигурању службеника, од 30. октобра 1933, то је осигурање уведено у целој држави, а до тада је спровођено само у Словенији и Далмацији. Уредбом од 25. новембра 1937. важност Закона о пенсионом осигурању проширена је на све службенике.⁴⁵

38 Улог за Болесничку благајну износио је 4–6% утврђене категоријске просечне дневне зараде (чланови братинске благајне разврстани су у шест категорија са зарадом од 15 до 50 динара) и плаћали су га по пола радници и послодавци. Улог за Инвалидску благајну одређивао се према категорији зараде и разреду опасности, а за улог за Пензиону благајну износио је 3–5% категоријске зараде.

39 *Статистички годишњак Краљевине Југославије*, 1933, (Београд: Општа државна статистика, 1933), 398.

40 *Службене новине*, бр. 76, 5. 4. 1926.

41 *Службене новине*, бр. 207, 7. 9. 1928.

42 *Службене новине*, бр. 51, 7. 3. 1925.

43 *Службене новине*, бр. 199, 1. 9. 1923.

44 *Службене новине*, бр. 54, 6. 3. 1929.

45 *Службене новине*, бр. 285, 12. 12. 1933; бр. 27, 29. 11. 1937.

Обухват социјалног осигурања

Установе осигурања су податке о осигураницима публиковале у својим службеним гласилима⁴⁶ и достављале Општој државној статистици. Ови подаци, међутим, нису потпуни за све године. Подаци о броју осигураних чланова код Болесничког фонда за државно саобраћајно особље за период 1922–1928. нису објављени, а подаци за период 1929–1934. објављени у статистичким годишњацима су непотпуни јер поједине Обласне управе нису редовно достављале извештаје о раду. Потпуни подаци о броју ових осигураника за период 1930–1934. објављени су у *Социјалном архиву* за 1935,⁴⁷ а за период 1935–1939. у статистичким годишњацима. Није познат ни тачан број рударских радника осигураних до централизације рударског осигурања на основу Правила из 1924, нити број осигураних радника у речном саобраћају до формирања Болесничког фонда Дирекције речне пловидбе за 1926. и за период 1936–1939.⁴⁸ Расположиви подаци о броју осигураних радника код установа осигурања у периоду од 1922. до 1939. године приказани су у Табели 1.⁴⁹

46 *Radnička zaštita* је као службени лист СУЗОР-а излазила од 1918. до 1939, а *Socijalni arhiv* је као службени гласник Средишње управе за посредовање рада излазио од 1935. до 1940.

47 *Socijalni arhiv* 2/1935, Tabela XIII, 485.

48 Подаци о броју осигураних чланова код Болесничког фонда државног саобраћајног особља у периоду 1922–1928. нису пронађени ни у истраженој архивској грађи ни у оновременој периодици. Подаци о броју осигураног државног железничког особља пронађени су у статистици југословенских железница у статистичком годишњаку *Југославија 1918–1988*, у којем су дати и (процењени) подаци фондова који недостају за наведене године (процене су извршене на основу стопа раста). *Југославија 1918–1988*, (Београд: Савезни завод за статистику, 1989), 57.

49 Извори података: СУЗОР и Пензиони завод за намештенике у Љубљани, *Статистички годишњак Краљевине Југославије 1933. и 1940.* Главне братимске благајне за 1922. и 1923: процењени подаци у Статистичком годишњаку *Југославија 1918–1988*. Сви остали подаци: *Статистички годишњак Краљевине Југославије 1933. и 1940.* Болеснички фонд државног саобраћајног особља: период 1922–1929, подаци статистике југословенских железница у Статистичком годишњаку *Југославија 1918–1988*, период 1930–1934, *Socijalni arhiv* 2/1935, Tabela XIII, 485. Сви остали подаци: *Статистички годишњак Краљевине Југославије 1933. и 1940.* Болеснички фонд Дирекције речне пловидбе: за периоде 1922–1925. и 1936–1939. процењени подаци у Статистичком годишњаку *Југославија 1918–1988*. Сви остали подаци: *Статистички годишњак Краљевине Југославије 1933. и 1940.*

Табела 1. Број осигураних радника у југословенској краљевини код установа осигурања од 1922. до 1939. године (без чланова породице)

Година	СУЗОР (окружни одбори и прив.друш.благајне)	Главне брагимске благајне *	Болеснички фонд за државно саобраћајно особље (1930–1939) и југословенске железнице (1922–1929)**	Пензионски завод за намештенике у Љубљани **	Болеснички фонд Дирекције речне пловидбе *	Укупно
1922	369.648	23.477	67.267	7.400	2.195	469.987
1923	435.285	25.109	68.948	7.800	2.244	443.085
1924	453.583	26.855	68.183	7.320	2.294	558.235
1925	445.484	44.379	62.699	7.171	2.346	562.079
1926	461.573	44.155	61.953	7.550	2.399	577.630
1927	493.501	48.793	72.745	7.791	2.337	625.167
1928	564.149	49.607	73.089	8.403	2.848	698.096
1929	584.396	53.833	79.144	9.004	2.876	729.253
1930	574.676	52.500	89.729	9.525	2.559	728.989
1931	536.519	45.056	81.809	9.815	2.513	675.712
1932	487.054	44.311	79.170	9.509	2.601	622.645
1933	486.176	44.309	79.241	10.282	2.756	622.764
1934	517.968	48.085	77.496	10.814	2.968	657.331
1935	538.685	52.384	75.830	11.699	2.362	680.960
1936	606.260	53.716	77.990	12.333	2.350	752.649
1937	624.554	62.220	77.082	12.346	2.446	778.648
1938	641.326	70.527	79.980	13.345	2.546	807.724
1939	628.610	73.519	81.268	13.702	2.598	797.099

*број осигураних чланова на крају године

**број осигураних чланова у години

Прва година у којој се може упоредити број осигураних радника с укупним бројем радника у привреди је 1921, када је обављен попис становништва (у коме су евидентирана сва лица која зарађују). Према подацима пописа становништва из 1921, број лица која зарађују у делатностима за које ће од наредне године према Закону о осигурању бити

обавезно осигурање радника, износио је: у делатности Индустрија и занатство 522.091, у делатности Трговина, кредит и саобраћај 207.728 и у делатности Јавна служба, слободна занимања и војска 245.942. У свим делатностима привреде је према резултатима пописа било укупно 6.033.111 лица која зарађују (број издржаваних лица износио је 5.651.656), а у делатностима од 1922. обавезним на осигурање било је запослено 975.761 лица, односно 16,17% од свих лица која зарађују.⁵⁰

Код установа за осигурање је, према расположивим подацима, на крају 1922. било осигурано укупно 469.987 лица, што је 48,17% од укупног броја лица која су претходне године радила у делатностима привреде обавезним на осигурање, односно 7,79% од укупног броја свих лица која су зарађивала и 3,87% од укупног броја становника. Највећи део лица која зарађују остао је изван обухвата Закона о осигурању, радећи у делатностима које по Закону о осигурању нису имале обавезу осигурања. У делатности Пољопривреда, шумарство и рибарство је 1921. било 4.848.438 лица која зарађују, а у делатности Друга занимања, без занимања и без ознаке занимања (надничари, радници без занимања, лица у заводима итд.) 20.812 лица. Изван обухвата Закона о осигурању, дакле, остало је 5.057.350 лица, односно 83,83% од укупног броја лица која зарађују.⁵¹

Поређење броја осигураних радника и укупног броја радника запослених у привреди је још прецизније за 1931. годину, а на основу потпуних података како о броју осигураника код установа осигурања, тако и о броју лица која зарађују, добијених у *Попису становништва* из 1931. Према подацима тог *Пописа*, у делатностима обавезним на осигурање било је укупно 1.295.121 лица која зарађују, и то: у делатности Индустрија и занати 717.002, у делатности Трговина, кредит и саобраћај 272.349, а у делатности Јавна служба, слободна занимања и војска 305.770.⁵² У установама осигурања је 1931. било осигурано 675.712 лица, односно 52,17% од укупног броја лица која зарађују у делатностима обавезним на осигурање, 10,11% од укупног броја лица која зарађују у свим делатностима привреде (од укупно 6.682.615 лица која зарађују, у пољопривреди их је било 5.098.888 или 76,3%) и 4,8% од укупног броја становника (14.077.000

50 *Статистички годишњак Краљевине Југославије 1929*, (Београд: Општа државна статистика, 1932), 90–91.

51 *Исто*, 90–91.

52 *Статистички годишњак Краљевине Југославије 1940*, (Београд: Општа државна статистика, 1941), 20–30.

на крају 1931).⁵³ Упркос постојећој законској обавези осигурања, проценат осигураних радника се тек незнатно повећао (за око 1%).

Нема статистичких података о укупном броју лица која зарађују у годинама између два пописа становништва и након пописа из 1931. Стога тачан проценат осигураних радника у годинама између два пописа није познат, иако је било покушаја да се он утврди.⁵⁴ СУЗОР је објављивао удео осигураних чланова, али не у односу на укупан број радника, већ као број осигураних радника на 1.000 становника, и то у 1933, 1934. и 1935.⁵⁵ На 1.000 становника је 1933. било 36,05 осигураника, 1934. било их је 37,56 а 1935. удео је износио 38,11. У *Статистичком годишњаку* за 1936. број осигураних чланова на 1.000 становника није објављен, а у *Статистичком годишњаку* за 1937. објављен је број обавезно осигураних чланова на 100 становника – 4,42 (број је добијен као однос просечног броја осигураних чланова у години према укупном броју становника).⁵⁶ Иста методологија примењена је и у *Статистичком годишњаку* за 1938–1939. годину:⁵⁷ У 1938. било је 4,62 осигураника на 100 становника, док податак о броју осигураника у 1939. није објављен ни у *Годишњаку* за 1939. нити у *Годишњаку* за 1940. годину.

Стављањем у однос броја осигураних радника с бројем становника на крају године, а затим множењем са 100, израчунат је број осигураних радника на 100 становника у периоду 1922–1939.⁵⁸

53 Исто, 84.

54 Колар-Димитријевић покушала је да реконструише кретање укупног броја радника у периоду између два рата на основу броја радника у години Пописа 1931. и индекса кретања осигураних радника, претпостављајући исту динамику кретања у та два скупа. Mira Kolar-Dimitrijević, „Neke mogućnosti istraživanja strukture radničke klase u Jugoslaviji u međuratnom razdoblju“, *Časopis za suvremenu povijest* 1/1978, 5–14. Покушај реконструкције у Статистичком годишњаку *Југославија 1918–1988*, пак, извршен је на основу обрачуна који узима у обзир само податке Берзе рада и податке из Социјалног архива, а који не обухватају све запослене раднике у привреди. *Југославија 1918–1988*, (Београд: Савезни завод за статистику, 1989), 57.

55 *Статистички годишњак Краљевине Југославије 1934–1935*, (Београд: Општа државна статистика, 1937), 366.

56 *Статистички годишњак Краљевине Југославије 1937*, (Београд: Општа државна статистика, 1938), 338. Овај податак СУЗОР-а није потпуно прецизан, јер је СУЗОР навео да је израчунати број становника 15.400.177, док је заправо израчунати број становника на крају године био 15.280.000, па тачан проценат износи 4,45 осигураних чланова на 100 становника. *Статистички годишњак Краљевине Југославије 1940*, 84.

57 *Статистички годишњак Краљевине Југославије 1938–1939*, (Београд: Општа државна статистика, 1939), 426.

58 Број осигураних радника на 100 становника израчунат је на основу података о броју осигураних радника и броју становника који су објављени у овим статистичким годишњацима.

Табела 2. Број осигураних чланова на 100 становника у југословенској краљевини од 1922. до 1939. године

Година	Број становника на крају године	Просечан број осигураних чланова СУЗОР -а	Број осигураних чланова код СУЗОР -а на 100 становника	Укупан број осигураних чланова код установа осигурања на крају године	Број осигураних чланова код свих установа осигурања на 100 становника
1922	12.330.000	369.648 ¹⁾	3,00	469.987	3,81
1923	12.514.000	439.164	3,51	443.085	3,54
1924	12.701.000	459.541	3,62	558.235	4,40
1925	12.891.000	466.629	3,62	562.079	4,36
1926	13.083.000	474.610	3,63	577.630	4,42
1927	12.279.000	511.493	4,17	625.167	5,09
1928	13.477.000	565.796	4,20	698.096	5,18
1929	13.678.000	605.065	4,42	729.253	5,33
1930	13.883.000	631.181	4,55	728.989	5,25
1931	14.077.000	609.190	4,33	675.712	4,80
1932	14.271.000	535.971	3,76	622.645	4,36
1933	14.468.000	520.980	3,60	622.764	4,30
1934	14.666.000	543.559	3,71	657.331	4,48
1935	14.868.000	564.287	3,80	680.960	4,58
1936	15.073.000	616.209	4,09	752.649	4,99
1937	15.280.000	680.011	4,45	778.648	5,10
1938	15.490.000	715.186	4,62	807.724	5,21
1939	15.703.000	721.004	4,59	797.099	5,08

¹⁾ За 1922. коришћен је податак о броју осигураних чланова на крају године јер за ту годину не постоји податак о просечном броју осигураних чланова.

Број осигураних радника се споро повећавао. Од доношења Закона о осигурању 1922. године до 1931. број осигураних радника порастао је само за 231.397, а проценат осигураних радника се с 3,81% повећао на 4,8% укупног броја становника. Од 1931. до 1939. године, број осигураних радника се повећао за 121.387, а број осигураних радника износио је 5,08% укупног броја становника. Укупан број осигураних лица свакако је нешто већи, јер поред осигураних радника обухвата и осигуране чланове породица, али се не може рећи колико је тачно износио. Установе осигурања нису водиле статистику о осигураним члановима породица, а они нису били обухваћени ни прилично детаљном статистиком СУЗОР-а о стању и кретању чланства.⁵⁹ У статистичким годишњацима објављени су само подаци о броју осигураних чланова породица Болесничког фонда државног саобраћајног особља, а за поједине године и Фонда Братимских благајни. У недостатку целовитих података о броју осигураних чланова породица код свих установа осигурања, ослањамо се на процену генералног директора СУЗОР-а Милана Гласера из 1931. године: „Са члановима породица осигураних лица осигурано је данас у Средишњем уреду преко 1 300 000 душа, што чини од прилике 10% пучанства Краљевине Југославије.“⁶⁰ Низак проценат стварно осигураних радника по Закону о осигурању радника имао је бројне узроке, међу којима су најважнији били неспремност послодаваца да испуне законске обавезе,⁶¹ непоштовање одредби Закона од стране појединих окружних уреда за осигурање,⁶² али и незаинтересованост радника да од својих ниских надница издвоје део

59 Детаљније о социјалној статистици и статистици осигурања у: Miroslav Paskojević, „Statistička služba u Jugoslaviji“, *Socijalni arhiv* 8/1937, 157–175.

60 Glaser, „Socijalno osiguranje“, *Radnička zaštita* 1/1931, 6–15.

61 Послодавци су водили праву кампању против Закона о осигурању радника. Представници послодаваца у окружним уредима за осигурање опструирали су њихов рад, настојећи да компромитују радничко осигурање, а послодавачке коморе вршиле су сталан притисак на Министарство социјалне политике. *Радничке новине*, бр. 11, 17. 3. 1926. Илустративан је пример инспекције на радовима грађења железничке пруге Крагујевац–Краљево–Рашка–Косовска Митровица, која је утврдила да „предузимачи врше одбитке приноса за радничко осигурање свима својим радницима а Окружном уреду пријављују само незнатан број и само оне који се разболу.“ *Радничке новине*, бр. 32, 8. 8. 1928.

62 Примера ради, чиновник Окружног уреда за осигурање у Зајечару Благоје Павковић „не само да није ништа предузео против послодаваца који нису осигурали своје раднике, већ не излази у сусрет радницима кад му се обрате за своја права у случају болести... Ни 80% зајечарског радништва није осигурано и ако овом социјалистичком трабанту и агенту буржоазије закон даје пуну могућност да изврши пуно осигурање радника.“ *Организовани радник*, бр. 27, 17. 4. 1924.

зараде за приносе осигурања.⁶³ Према тврдњама радничке штампе, држава је и сама, штитећи интересе приватног капитала, толерисала непоштовање закона⁶⁴ и ослобађала поједина предузећа обавезе осигурања радника, иако је то било у супротности с већ донетим законом.⁶⁵

*Осигурање за случај изнемоглости, старости и смрти
и осигурање за случај беспослице*

Према Закону о осигурању радника, осигурање у случају изнемоглости, старости и смрти морало се спровести када то одреди Министарски савет, а најкасније до 1. јула 1925. „То је грана осигурања, која отприје још није постојала у ниједином дијелу наше краљевине (изузев код

63 Неквалификовани радници су почетком 1922. зарађивали 700, а квалификовани 1.000 динара месечно. *Борба*, бр. 2, 26. 2. 1922. Капиталисти жељни брзе зараде снижавају радничке наднице и укидају радничке *апровизације*, што је уз пораст цена трошкова живота и нова пореска оптерећења довело до тога да је реална радничка надница 1929. у односу на 1914. опала за 26%. Artur Benko Grado, „Indeks nominalne i realne nadnice“, *Indeks* 1/1929, 26. Према подацима СУЗОР-а, у мају 1924. осигураних радника било је 451.492. Били су груписани у 17 надничких разреда – у прва четири разреда били су углавном шегрти (око 10%), а у осталим разредима они који раде у надницу. „У 5. и 6. разреду има око 33.000 осигураних, или преко 7%, а то су страховито ниске наднице, од којих се више умире него живи... У највишем надничном разреду – обезбеђена надница 40 динара – има свега 86.398 осигураних, или 19,14%.“ Просечна обезбеђена надница у мају 1924. износила је 21,78 динара. *Радничке новине*, бр. 43, 22. 10. 1924.

64 Поред објективне немогућности да због недовољног броја инспектора оствари ефикасну контролу над спровођењем радничког осигурања, држава је повремено и отворено штитила интересе буржоазије. Под притиском власника рудника који се „нису хтели одрећи користи руковања рударским братимским касама“ Пашићева влада је „изишла у сусрет власницима рудника и одобрила одвајање рудара из склопа општег осигурања.“ *Радничке новине*, бр. 19, 8. 4. 1925. Законом прописана самоуправа уреда за осигурање радника није остварена јер је изборност чланова њихових равнатељстава замењена њиховим именовањем од стране Министарства социјалне политике. *Радничке новине*, бр. 42, 20. 10. 1926. Под притиском послодаваца, а „уз припомоћ Министарства Социјалне Политике“, крајем 1927. смењен је управник Београдског окружног уреда за осигурање радника, Благоје Брачинац, који „није допуштао да послодавци направе од Уреда своју прђију.“ *Радничке новине*, бр. 49, 7. 12. 1927.

65 „Поред тога што су на силу у уреде утуравали своје креатуре, они су поједина предузећа и своје капиталистичке ортаке ослобађали декретима од дужности уплаћивања улога и осигурања радника које су експлоатисали. Тако су, на пример, од те дужности ослободили предузимача на изградњи Велешке железничке пруге... Кад су од њега тражили да осигура своје раднике и плати свој улог – он је лепо показао црно на белом како га је влада ослободила од дужности да поштује закон.“ *Оковани радник*, бр. 14, 6. 11. 1924.

рудара). Управо с тога разлога закон је одложио provedбу те гране осигурања до 1. јула 1925. у претпостави, да би истодобна provedба односно реорганизација свих трију врсти осигурања створила превелике и не-савладиве техничке потешкоће.⁶⁶ Закон од 1. августа 1925. о буџетским дванаестинама за месеце август-новембар 1925⁶⁷, овластио је министра социјалне политике да за спровођење осигурања за случај изнемоглости, старости и смрти може одредити и каснији рок од оног предвиђеног чланом 209 Закона о осигурању радника, што је већ у августу 1925. и учињено.⁶⁸ Привредна криза која се већ тада почела осећати у Краљевини Југославији одложила је увођење ове гране осигурања све до 1937.⁶⁹

Корак ка увођењу осигурања за случај изнемоглости, старости и смрти учињен је доношењем Правилника о извршењу осигурања дневничара запослених у државној служби од 1. априла 1928,⁷⁰ према којем су се дневничари морали осигурати и за случај изнемоглости, старости и смрти (део приноса за то осигурање плаћала је држава као послодавац). Затим је 1. марта 1929. донет Закон о стицању права на личну пензију државних службеника грађанског реда и службеника државних саобраћајних установа, као и о *отпусници* таквих службеника и контрактуалних чиновника и дневничара,⁷¹ који је прописао да чиновници, државни службеници грађанског реда и службеници државних саобраћајних установа

66 Vilim Helebrant, „Provedba osiguranja za slučaja iznemoglosti, starosti i smrti u našoj državi“, *Radnička zaštita* 3–4/1925, 76.

67 *Службене новине*, бр. 173, 1. 8. 1925.

68 Решењем министра социјалне политике Милана Максимовића Бр. 635/IV од 11. августа 1925, спровођење осигурања у изнемоглости, старости и смрти одложено је до даљег. „Службени гласник SUZOR-a“, *Radnička zaštita*, 1925, 468.

69 „Обустава спровођења ове гране осигурања уследила је још 1925., углавном с разлога, што су се већ тада почели дизати гласови против повећања социјалних терета, које привреда не може да сноси“. Glaser, „Сocijalno osiguranje“, 11. Осим тога, владина буџетска и социјална политика према инвалидима била је изузетно рестриктивна. Радници су морали да докажу да је инвалидност последица несреће на раду, што често није било лако доказати. Закон о осигурању радника прописао је строгу процедуру пријављивања и испитивања несрећних случајева (Глава XII Закона) као и поступак за одређивање помоћи у случају изнемоглости, старости и смрти или несреће (Глава XII Закона). О томе пише Љубомир Петровић, који наводи да је број од 15.000 инвалида рада релативно мали у поређењу с више од 200.000 несрећа на раду, колико их је било у периоду од 15 година примене Закона о осигурању радника. Видети у: Ljubomir Petrović, *Nevidljivi geto, Invalidi u Kraljevini Jugoslaviji 1918–1941*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2007).

70 Дневничари су били службеници запослени по уговору, на једно одређено време, најдуже до три године. *Службене новине*, бр. 54, 6. 3. 1929.

71 *Службене новине*, бр. 115, 18. 5. 1929.

стичу право на личну пензију навршетком 10 година ефективног стажа у активној државној служби. Увођење осигурања у изнемоглости, старости и смрти разматрано је 1929. током припрема ревизије Закона о осигурању. Програмом Владе од 21. марта била је предвиђена реорганизација осигурања тако да се може приступити и спровођењу осигурања за случај изнемоглости, старости и смрти, а Комисија одређена од стране Министарства социјалне политике нашла је да се и осигурање за случај изнемоглости, старости и смрти може спровести одређеним уштедама на управним трошковима и минималним додатним оптерећењем радника (3% од обезбеђене наднице).⁷² Даљи рад у овом правцу, међутим, прекинула је Светска економска криза која се неповољно одразила и на осигурање,⁷³ а по њеном завршетку наставило се с парцијалним увођењем осигурања у изнемоглости, старости и смрти.

Законом о пензионом осигурању службеника од 30. октобра 1933,⁷⁴ који је у ствари био пречишћена верзија Пензионог закона за службенике у Словенији и Далмацији из 1906. (са свим каснијим изменама и допунама), прописано је пензијско осигурање службеника на подручју Дравске,

72 Đuro Grčević, „Osiguranje za iznemoglost, starost i smrt po projektu novog zakona i potrebe za njim”, *Radnička zaštita* 10/1931, 599.

73 „Сва осигурања у свету, па и наше, осећају реперкусију једне велике привредне кризе. Наше је осећа утолико теже, што није потпуно, и што му леже на врату изнемогли и остарели радници, за које се не плаћа ништа, али који су сви навикнули да у окружним уредима за осигурање радника гледају и такве институције, које ће им дати помоћи због њихове старости и изнемоглости. Незапослени радници донекле упућени су на Берзе рада, али због малих потпора које добију тамо, гледају и они да, колико је могуће, извуку што из општег радничког осигурања. При таквој ситуацији није никакво чудо, да је наше радничко осигурање у 1930. години исказало дефицит од 4 000 000 динара...“, констатовао је Грчевић. В. Grčević, „Osiguranje“, 599. Криза није била једини разлог дефицита. „Неувођење осигурања радника за време незапослености, изнемоглости и старости теретило је и даље болесничко потпорну грану. Добар део радника, чим остане без посла, пријављивао се за лечење окружним уредима. Овоме су прибегавали нарочито радници са извесним хроничним обољењима. Како је надница била већа од хранарине, они су одбијали да иду на боловање или су се лечили уз рад. Међутим, чим би остали без посла, јављали су се радничком осигурању. Тако је болесничко потпорна грана, подносећи терете који нису из њеног домена, издржала до краја 1930. када је забележила дефицит. Иако је законом о осигурању радника грана осигурања радника за случајеве повреде и погибије на раду била постављена на најмодернију основу, и она је убрзо пала у дефицит... Како је стопа приноса за ову грану осигурања била ниска, већ након три године показало се да је капитално покриће недовољно. Зато се дефицит појавио већ 1925. године.“ Милка Милenković, „Radničke socijalne ustanove i socijalni položaj radničke klase u Srbiji u periodu ekonomske krize od 1929. do 1935. godine“, *Tokovi istorije* 1-2/1992, 95.

74 *Службене новине*, бр. 285, 12. 12. 1933.

Приморске и Савске бановине (изузев појединих општина и срезова). Пензионо осигурање затим су добили и запослени у монополским предузећима, на основу Правилника о пензионом фонду сталних монополских радника од 30. децембра 1935.⁷⁵ На основу Финансијског закона за 1936/37, министар социјалне политике и народног здравља је 17. марта 1937. донео Уредбу о спровођењу осигурања за случај изнемоглости, старости и смрти и Наредбу о примени Уредбе, којом је уведено пензионо осигурање радника у целој држави.⁷⁶ Пензионо осигурање је почев од 1. септембра имао спроводити СУЗОР, за сва лица обавезна на то осигурање према Закону о осигурању радника (изузев за рударске и топионичке раднике осигуране код Главних братимских благајни и државно саобраћајно особље) и за државне дневничаре. Висину приноса радника за пензиони фонд имали су одредити месни органи СУЗОР-а, а један део приноса могао се одвојити за образовање потпорног фонда из кога би се давале потпоре и онима који због одлагања спровођења пензионог осигурања нису до тада остварили право на ренту. Уредбом од 25. новембра 1937. проширена је важност Закона о пензионом осигурању службеника из 1933. на целу Краљевину, чиме су најзад пензионо осигурање добили и службеници који га до тада нису имали.⁷⁷

Осигурање за случај беспослице, за које је Закон о осигурању радника предвидео да ће бити уређено накнадно, до почетка Другог светског рата није уведено.⁷⁸ Посредовање рада и помагање незапослених радника, као облици бриге о незапосленима, спровођени према Закону о заштити радника од 28. фебруара 1922. преко берзи рада,⁷⁹ Уредбом о збрињавању незапослених радника од 25. новембра 1937.⁸⁰ веома су наликвали праву радника на осигурање за случај незапослености.

Закључак

Законом о осигурању радника из 1922. уређено је обавезно осигурање радника на простору читаве Краљевине СХС за случај болести, несреће, изнемоглости, старости, смрти и беспослице. Највећи број

75 *Службене новине*, бр. 25, 3. 2. 1936.

76 *Службене новине*, бр. 64, 22. 3. 1937.

77 *Службене новине*, бр. 272, 29. 11. 1937.

78 Aleksandar Petrović, „Razvoj osiguranja za slučaj nezaposlenosti u radnom pravu Jugoslavije”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu* 22/1982, 317.

79 *Службене новине*, бр. 128, 14. 6. 1922.

80 Уредбом је као редовни приход за берзе рада установљен стални прирез (1/5 приноса осигурања у болести), који су по пола плаћали радници и послодавци. *Службене новине*, бр. 1, 1. 1. 1938.

радника је ипак остао без обавезног осигурања јер је круг лица изузетих из обавезе осигурања самим Законом (пољопривредни радници, привремено запослени, лица запослена у рибарству, лица у поправилиштима и казним заводима и кућна послуга) био додатно прошириван наредбама министара социјалне политике (државни службеници, државно саобраћајно особље, службеници Народне банке, запослени на извођењу јавних радова). У пракси се обавеза осигурања није у потпуности поштовала, те је стварни домашај Закона био такав да је у делатностима привреде обавезним на осигурање била осигурана тек половина свих запослених. Релативно мали број осигураних радника у односу на укупан број становника споро се повећавао: 1922. било је код свих установа осигурано 469.987 радника (3,81% становништва), а 1939. број осигураних радника повећао се на 797.099 (5,08% становништва). Пошто су обавезним осигурањем били обухваћени и чланови породица осигураних радника, број осигураних лица био је већи: у периоду 1922–1939. износио је око 10% становништва. Такав обухват обавезног осигурања у југословенској краљевини од 1922. до 1939. године, иако према данашњим мерилима делује скромно, мерен оновременим аршинима у контексту унутрашњих и спољашњих (не)прилика којима је прва југословенска држава била оптерећена, може се сматрати успешним. Напори улагани у увођење осигурања у оним деловима државе у којима до тада није постојало, уређеност система осигурања и интензивна законодавна активност усмерена на стално унапређивање једног важног института из области радничких права, посматрани и с временске дистанце од чак сто година завређују поштовање. Будућа истраживања усмерена на проналажење и обједињавање података о осигураним радницима код појединих установа осигурања од уједињења до доношења Закона о осигурању радника, онда и у првим годинама његове примене, омогућила би повезивање засебних етапа у потпунију слику о радничком осигурању у југословенској краљевини. Једнако би важно било даље истражити начине и узроке кршења Закона о осигурању, услед чега је велики број радника остао без обавезног осигурања.

Резиме

Законом о осигурању радника из 1922. године јединствено је уређено радничко осигурање на територији читаве југословенске краљевине. Закон је прописао обавезно осигурање радника за случај болести, за случај несреће, за случај изнемоглости, старости и смрти и за случај незапослености. Спровођење осигурања за случај болести и несреће према

овом Закону започело је 1. јула 1922. године. Спровођење осигурања за случај старости, изнемоглости и смрти Законом је одложено до 1925. године, а за осигурање за случај незапослености Законом је било предвиђено да ће се уредити накнадно. Пошто су из обавезе осигурања по Закону били изузети пољопривредни радници, привремено запослени, лица у поправилиштима и казним заводима, велики број радника остао је без обавезног осигурања. Поједини видови осигурања нису спроведени на начин предвиђен Законом. Спровођење осигурања за случај старости, изнемоглости и смрти започело је тек 1937. године, а осигурање за случај незапослености развијало се на сасвим другим основама, у оквиру јавне службе за посредовање рада и обухватало је само мањи број радника. Број осигураних радника у односу на укупан број становника био је релативно мали: 1922. године износио је свега 3,81% становништва, а до 1939. године повећао се на 5,08% становништва. Укупан број осигураних лица, међутим, био је већи, јер су обавезним осигурањем били обухваћени и чланови породица осигураних радника. Целовитих података о броју осигураних чланова породица код свих установа осигурања нема, али се на основу постојећих података основано процењује да је уочи Другог светског рата према Закону о осигурању радника било осигурано око 10% становништва Краљевине Југославије.

Sources and Literature

- Arhiv Jugoslavije. Fond 65, Ministarstvo trgovine i industrije.
- *Godišnjak o radu Ministarstva socijalne politike u god. 1918–1921*. I. Beograd: Ministarstvo socijalne politike, 1922. (Cyrillic)
- *Jugoslavija 1918–1988*. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1989.
- *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*
- Aleksić, Vesna. „Beogradska zadruga i njena uloga u privrednom razvoju Srbije krajem XIX i početkom XX veka“. *Bankarstvo* 6/2012, 108–133.
- Andričević, Roko. „Problem socijalnog osiguranja nameštenika“. *Socijalni arhiv, službeni organ Središnje uprave za posredovanje rada u Beogradu* 1–2/1937, 328–330.
- Benko, Artur Grado. „Indeks nominalne i realne nadnice“. *Indeks* 1/1929, 23–29.
- Čalić, Mari Žanin. *Socijalna istorija Srbije 1815–1941, usporeni napredak u industrijalizaciji*. Beograd: Clio, 2004. (Cyrillic)

- Glaser, Milan. „Socijalno osiguranje. (Ulomci iz rasprave „Socijalno osiguranje“ odštampane u knjizi Dr Andrije Štampara: Socijalna medicina.)“. *Radnička zaštita, socijalno politička revija, Službeni glasnik Središnjeg ureda za osiguranje radnika* 3-4/1925, 65-73.
- Glaser, Milan. *Socijalno osiguranje u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Središnji ured za osiguranje radnika u Zagrebu 1922-1926*. Zagreb: SUZOR, 1928.
- Glaser, Milan. „Socijalno osiguranje i revizija Zakona o osiguranju radnika“. *Radnička zaštita, socijalno politička revija, Službeni glasnik Središnjeg ureda za osiguranje radnika* 1/1931, 6-15.
- Grčević, Đuro. „Osiguranje za iznemoglost, starost i smrt po projektu novog zakona i potrebe za njim“. *Radnička zaštita, socijalno politička revija, Službeni glasnik Središnjeg ureda za osiguranje radnika* 10/1931, 599-606.
- Hahn, Željko. „Zdravstvene ustanove Središnjeg ureda za osiguranje radnika (Šesto predavanje.)“. *Radnička zaštita, socijalno politička revija, Službeni glasnik Središnjeg ureda za osiguranje radnika* 2/1931, 72-75.
- Hadžibegović, Iljas. „Socijalna zaštita radnika u Bosni i Hercegovini do 1906. godine“. *Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine* 16/1965, 243-255.
- Helebrant, Vilim. „Provedba osiguranja za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti u našoj državi“. *Radnička zaštita, socijalno politička revija, Službeni glasnik Središnjeg ureda za osiguranje radnika* 3-4/1925, 76-79.
- Helebrant, Vilim. „Osiguranje radnika u Kraljevini“. *Almanah Kraljevine SHS za god. 1921-1922*. III-7.c, 202. Zagreb: Jugoslavenski Lloyd, 1922.
- Kaclerović, Triša. *Radničko zakonodavstvo u Srbiji pre prvog svetskog rata*. Beograd: Narodna knjiga, 1952. (Cyrillic)
- Karabegović, Ibrahim. „Radničko socijalno osiguranje u Bosni i Hercegovini 1919-1941.“. *Prilozi* 27/1991, 79-103.
- Kolar-Dimitrijević, Mira. „Neke mogućnosti istraživanja struktura radničke klase Jugoslavije u međuratnom razdoblju“. *Časopis za suvremenu povijest* 1/1978, 5-14.
- Kovačević, Ivan. *Ekonomski položaj radničke klase u Hrvatskoj i Slavoniji 1867-1914*. Beograd: Institut za savremenu istoriju i NIP export-press, 1972.
- Kresal, France. „Pregled razvoja delavsko zaštitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji med obema vojnama“. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 1-2/1968, 103-190.
- Kresal, France. „Začetki in razvoj delavskega zavarovanja v Sloveniji med obema vojnama“. *Zgodovinski časopis* 3-4/1970, 209-245.
- Lapčević, Dragiša. *Položaj železničara*. Vukovar: Savez transportnih i saobraćajnih radnika, 1919. (Cyrillic)

- Matjašić, Radovan. „Socijalno osiguranje radnika u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca“. *Socijalni preporodaj: Službeni organ Ministarstva socijalne politike* 1/1921, 4–5. (Cyrillic)
- Milenković, Milica. „Radničke socijalne ustanove i socijalni položaj radničke klase u Srbiji u periodu ekonomske krize od 1929. do 1935. godine“. *Tokovi istorije* 1–2/1992, 87–108.
- Milenković, Toma. „Privremeno radničko zakonodavstvo u Jugoslaviji (od kraja prvog svetskog rata do donošenja Vidovdanskog ustava)“. *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 11/1981, 109–232.
- Milić, Danica. „Rudarski zakon iz 1866. godine i stanje u rudnicima u drugoj polovini XIX veka“. *Štrajkovi rudara Srbije*, priredili M. Turtić, S. Paunović, N. Krajičić i dr. Beograd: Rad, 1967, 31–63. (Cyrillic)
- Milošević, Srđan. „Land Property Regime According to the Vidovdan Constitution and the Agrarian Question in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes“. *Tokovi istorije* 3/2021, 11–36. doi: 10.31212/tokovi.2021.3.mil.11-36
- Paskojević, Miroslav. „Statistička služba u Jugoslaviji“. *Socijalni arhiv, službeni organ Središnje uprave za posredovanje rada u Beogradu* 8/1937. Beograd: Središnja uprava za posredovanje rada, 1937, 157–175.
- Perić, Ilija. *Jugoslovensko socijalno zakonodavstvo. Priručnik za socijalnu službu*. Beograd: Centralni odbor za posredovanje rada, 1931.
- Petrović, Aleksandar. „Razvoj osiguranja za slučaj nezaposlenosti u radnom pravu Jugoslavije“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu* 22/1982, 311–329.
- Petrović, Ljubomir. *Nevidljivi geto, Invalidi u Kraljevini Jugoslaviji 1918–19141*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2007.
- Rafailović, Jelena. „Economic Structure of the Population in the Kingdom of SCS“. *Tokovi istorije* 3/2019, 83–104. doi: 10.31212/tokovi.2019.3.rafa.79-104
- Smrekar, Milan. *Ugarsko-hrvatski obrtni zakon (Zak. članak XVII: 1884) sa svim naknadnim i nanj odnosećimi se propisi*. Zagreb: Kr. Sveuč. Knjižara Franje Supića, 1892.
- *Okovani radnik* (Cyrillic)
- *Organizovani radnik* (Cyrillic)
- *Radnička zaštita*
- *Radničke novine* (Cyrillic)
- *Službene novine* (Cyrillic)
- *Socijalni arhiv*
- *Srpske novine* (Cyrillic)
- *Uradni list*
- *Zvanične novine za Banat, Bačku i Baranju* (Cyrillic)

Summary

Jelena Radović-Stojanović
Ivana Krstić Mistridželović

COMPULSORY SOCIAL INSURANCE OF WORKERS IN THE YUGOSLAV KINGDOM, 1922–1939

Abstract: The paper analyses the implementation of workers' insurance in the Yugoslav kingdom from 1922 to 1939. The Law on Workers' Insurance of 1922 provided the legal frame not only for sickness, accident, infirmity, old age and death, but also for unemployment. According to the Law, all persons who permanently or temporarily lease their physical or mental labour force were to be insured regardless of their gender, age and citizenship. Based on the comparison of the number of workers covered by the legal obligation of insurance and the number of actually insured workers, the real scope of the Law on Workers' Insurance can be assessed.

Keywords: Law on Workers' Insurance, social insurance, Yugoslav kingdom

The Law on Workers' Insurance of 1922 regulated workers' insurance unifiedly on the territory of Yugoslav kingdom. The Law prescribed mandatory insurance of labor force in case of illness, accident, exhaustion, old age, death, and unemployment. According to the Law, the implementation of insurance in case of illness and accident began on July 1, 1922. The implementation of insurance in case of old age, exhaustion and death was postponed by the Law until 1925, while for the insurance in case of unemployment it was envisaged by the Law to be regulated later on. As agricultural workers, temporary employees, persons in correctional facilities and penitentiaries were exempted from the insurance obligation under the Law, a large number of workers was left without compulsory insurance. Some types of insurance had not been implemented in the manner prescribed by the law. The implementation of old-age, exhaustion and death insurance began only in 1937, and unemployment insurance was developed on a completely different basis, within the public employment service, and included only a small number of workers. The number of insured workers in relation to the total number of inhabitants was relatively small: in 1922 it amounted to only 3.81% of the population, and by 1939 it had increased to 5.08% of the population. However, the total number of the

insured was even higher because compulsory insurance also included family members of the insured workers. There are no complete data on the number of dependent family members covered by the insurance funds and institutions, but based on the existing ones, it is reasonably estimated that on the eve of the Second World War about 10% of the population of the Kingdom of Yugoslavia was insured in accordance with the Law on Workers' Insurance.